

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ: НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розглянуто основні компоненти професійної компетентності майбутнього вчителя та виділено інструментарій її оцінювання.

Ключові слова: компетентність, компоненти професійної компетентності, компетентнісний підхід, оцінка компетентності.

В статье рассмотрены основные компоненты профессиональной компетентности будущего учителя и выделен инструментарий ее оценивания.

Ключевые слова: компетентность, компоненты профессиональной компетентности, компетентностный подход, оценка компетентности.

In the article the basic components of professional competence of future teacher are considered and the tool of her evaluation is distinguished

Key words: competence, components of professional competence, competence approach, estimation of competence.

Постановка проблеми. У сучасних умовах реформування освіти радикально змінюється статус сучасного педагога, його освітні функції, відповідно зростають і вимоги до його професійної компетентності, рівня професіоналізму. З огляду на це основною метою вищої освіти є підготовка кваліфікованого фахівця відповідного рівня та профілю, конкурентоздатного на ринку праці, компетентного, який вільно володіє професією та орієнтується в суміжних галузях діяльності, готового до постійного професійного росту, соціальної та професійної мобільності. Одним із шляхів вирішення зазначеної проблеми є оновлення вищої освіти, орієнтація змісту й організації навчання на компетентнісний підхід і пошук ефективних механізмів його запровадження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання щодо вдосконалення системи освіти шляхом упровадження компетентнісного підходу активно розглядається в педагогічній науці. Праці Дж.Равена, А.Андреєва, І.Зимньої, А.Хуторського, Г.Селевка, О.Пометун, Р.Пастушенка, О.Овчарук та інших дидактів стали першоосновою в розв'язання окресленої проблеми. Осмислення методологічних засад компетентнісного підходу, досвід його впровадження в освіті представлено в дослідженнях Н.Бібік, Л.Ващенко, І.Зимньої, О.Локшиної, О.Овчарук, Л.Паращенко, О.Пометун, О.Савченко, С.Трубачевої, А.Хуторського та ін. У контексті реформування освіти на засадах компетентнісного підходу оцінювання сформованості професійної компетентності фахівців розглядають І.Кондакова, Л.Тархан, Л.Хоружа та ін. На підставі аналізу психолого-педагогічної літератури з окресленої проблеми ми з'ясували, що, незважаючи на активізацію досліджень з різних аспектів компетентнісного підходу, недостатньо уваги приділяється розумінню реалізації компетентнісного підходу в процесі навчання та оцінюванню сформованості професійної компетентності фахівців як важливого чинника модернізації освітньої сфери.

Мета написання статті полягає в уточненні компонентів професійної компетентності майбутнього фахівця та виділенні інструментарію її оцінювання.

Виклад основного матеріалу. Освітні системи сучасних розвинених країн одним із шляхів оновлення змісту освіти й навчальних технологій, узгодження їх із сучасними потребами інтеграції до єдиного європейського освітнього простору вважають орієнтацію навчальних програм на компетентнісний підхід та створення ефективних механізмів його запровадження.

Прийнято вважати, що набуття життєво важливих компетентностей дозволяє людині вільно і правильно орієнтуватися в сучасному інформаційному суспільстві та адекватно реагувати на динаміку змін на конкурентному ринку праці. На сьогодні в державних документах компетентність розглядається з кількох позицій: як готовність майбутнього вчителя виконувати свої професійні обов'язки відповідно до сучасних вимог теорії і практики, як знання та досвід діяльності в педагогічній галузі та як обізнаність молодого вчителя у фаховій сфері [1].

Н. Ничкало наголошує, що професійна компетентність – це сукупність знань, умінь, необхідних для ефективної професійної діяльності, уміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію [5, с. 78]. Ми підтримуємо думку, що компетентність – це інтегральна характеристика особистості, яка визначає її здатність вирішувати проблеми та типові завдання, що виникають у реальних життєвих ситуаціях, у різних сферах діяльності на основі використання знань, навчального й життєвого досвіду та відповідно до засвоєної системи цінностей.

Нині у структурі педагогічної компетентності передбачають інтеграцію професійних знань, умінь і навичок, професійних якостей учителя і здатностей їх практичного застосування. Визначальною складовою підготовки вчителя є якісний навчальний процес. Компетентнісний підхід сприяє формуванню ключових і предметних компетентностей. До ключових компетентностей належить уміння вчитися, спілкуватися державною, рідною та іноземними мовами, математична і базові компетентності в галузі природознавства і техніки, інформаційно-комунікаційна, соціальна, громадянська, загальнокультурна, підприємницька і здоров'язбережувальна компетентності, а до предметних (галузевих) – літературна, мистецька, естетична, природничо-наукова і математична, проектно-технологічна, суспільствознавча, історична компетентності та ін.

Серед різних видів компетенцій, якими повинні володіти майбутні фахівці, виділимо саме ті, що характеризують їх готовність до інноваційних перетворень: готовність використовувати нові ідеї та інновації для досягнення мети; знання щодо використання інновацій; упевненість у позитивному ставленні суспільства до нововведень; наполегливість; здатність приймати рішення; персональна відповідальність; здатність до спільної роботи для досягнення мети; спроможність до пом'якшення та розв'язання конфліктів [2, с. 4]. З огляду на це у формуванні базових компетенцій вчителя важливу роль відіграють такі аспекти: мотиваційний – бажання учителя бути компетентним у своїй професії, у виконанні своїх функцій як професіонала; когнітивний, що характеризує рівень володіння знаннями, які охоплюють зміст професійної компетентності вчителя; поведінковий, який засвідчує досвід вияву компетентності в різноманітних стандартних і нестандартних ситуаціях; ціннісно-смысловий, що характеризує ставлення вчителя до професійної діяльності. У свою чергу результат вияву компетентності відбивається на емоційно-вольовій сфері, що слугує індикатором розвитку базових компетентностей учителя [4, с. 66].

З урахуванням різних наукових позицій ученими сформульовано такі ключові освітні компетентності: ціннісно-смыслова (компетентність у сфері світогляду); загальнокультурна (особливості національної та загальнолюдської культури, духовно-моральні основи життя людини й людства); навчально-пізнавальна (сукупність компетентностей у сфері самостійної пізнавальної діяльності); інформаційна (уміння самостійно шукати, аналізувати та відбирати необхідну інформацію, організувати, перетворювати, зберігати та передавати її); комунікативна (знання необхідних мов, способів взаємодії з оточенням й окремими людьми та подіями, навички роботи у групі тощо); соціально-трудова (володіння знаннями та досвідом у сфері громадянсько-суспільної діяльності, у соціально-трудовій сфері, у сфері сімейних стосунків та обов'язків тощо); компетентність особистісного самовдосконалення (засвоєння способів фізичного, духовного й інтелектуального саморозвитку, емоційної саморегуляції та самопідтримки) [2; 3; 6].

Отже, компетентнісний підхід в освіті покликаний відобразити суспільні зміни з тим, щоб кожна особистість мала змогу адаптуватися до суспільної та професійної діяльності для досягнення найкращого результату. Головним пріоритетом компетентнісного підходу є

компетентісно орієнтована освіта, яка у своєму підґрунті має формувати ключові життєві та професійні здатності. Для реалізації означених питань необхідними є кардинальні зміни у змісті сучасної української освіти та переорієнтація на світові процеси розвитку. Пошуку шляхів вирішення цієї проблеми можуть бути присвячені подальші наукові пошуки. Ураховуючи результати наукових досліджень І.Беха, І.Зязюна, В.Крижко, Н.Кузьміної, А.Маркової, І.Міщенко та інших щодо структури професійної компетентності, ми визначили такі компоненти професійної компетентності фахівця: мотиваційно-ціннісний, змістовний, діяльнісний, особистісний і дослідницько-рефлексивний.

Мотиваційно-ціннісний компонент забезпечує формування професійної спрямованості майбутнього вчителя як фахівця, уключає мотиви, цілі, потреби в професійному навчанні, удосконаленні, самовихованні, саморозвитку. Він передбачає наявність інтересу до професійної діяльності, який характеризує потребу особистості в знаннях, в оволодінні ефективними способами організації професійної діяльності. Змістовний компонент професійної компетентності будується на основі класифікації змісту тематичних галузей загальноосвітньої, психолого-педагогічної й предметної підготовки й зв'язків між ними, створюючи структурну модель професійної підготовки.

Діяльнісний компонент професійної компетентності характеризується: сукупністю професійних умінь (гностичних, комунікативних, організаційних, дидактичних, проєктивних, конструктивних, управлінських); якостей, що зумовлює ефективність реалізації відповідних професійних функцій. Ця сфера включає певні підвиди професійної компетентності: методологічну компетентність (передбачає знання принципів, методів, форм пізнання як у межах фаху, так і в межах наукового пошуку взагалі, знання загальнонаукової методології, сформованість світогляду, знання методів вирішення проблемних завдань, здатність до інноваційної діяльності, інтегрує всю систему спеціально-наукових, психологічних, педагогічних знань і вмінь і має яскраво виражений прикладний характер); практично-діялісну (передбачає сформованість знань, умінь здійснення професійної та самоосвітньої діяльності; умінь мотивувати і планувати діяльність, визначати її зміст; проводити дослідну діяльність); методичну (передбачає сформованість таких знань і умінь, як закономірності, принципи, методи і засоби навчання та виховання; форм організації, диференціації та індивідуалізації, технології навчання та виховання); спеціально-наукову (передбачає сформованість спеціальних професійних умінь: пізнавальні, конструктивні, інформаційні, дослідницькі тощо); економіко-правову (від неї залежить сформованість знань і умінь основ ринкової економіки, трудових відносин, менеджменту; знання Конституції України, Закону України «Про освіту» та ін.); екологічну (ґрунтується на знаннях законів розвитку природи та суспільства, а також екологічної відповідальності за професійну діяльність); валеологічну (передбачає знання та вміння в галузі здорового способу життя); інформаційну (уключає теоретичні знання про основні поняття й методи інформатики як наукової дисципліни; способи подання, зберігання, обробки й передачі інформації за допомогою комп'ютера; вміння організувати самостійну роботу учнів за допомогою інтернет-технологій); комунікативну (передбачає сформованість відповідних умінь і якостей фахівця, які сприяють ефективній взаємодії з іншими суб'єктами виробничого процесу та здатність вирішувати продуктивні завдання у процесі спілкування та міжособистісної взаємодії); управлінську (передбачає сформованість знань щодо основ теорії управління та менеджменту).

Істотне значення для продуктивної професійної діяльності вчителя має особистісна складова професійної компетентності. Так, А.Деркач та Н.Кузьміна визначають професійно важливі якості особистості як «прояв психологічних особливостей особистості, необхідних для засвоєння спеціальних знань, здібностей і навичок, а також для досягнення суспільно прийнятної ефективності в професійній праці». При цьому особливе значення для здійснення професійної діяльності має індивідуальний стиль викладання. Без вироблення такого індивідуального стилю викладання просто неможливо вирішити ряд педагогічних завдань.

Дослідницько-рефлексивний компонент професійної компетентності припускає розробку функціональної моделі професійної підготовки, яку передбачається будувати на основі

виділення функцій структурних компонентів у забезпеченні цілісності професійної компетентності. Цілісність і рівень професійної компетентності проявляється в рівні сформованості професійного педагогічного мислення майбутніх педагогів.

Засобами формування професійного мислення в процесі професійної освіти виступають професійні освітні завдання (вузько-предметні, професійно-предметні, професійно-світоглядні), спрямовані на формування теоретичної та практичної готовності до професійної діяльності. Професійна компетентність учителя забезпечується сформованістю її вказаних компонентів.

Інтегрований характер компетентності випускника вимагає розробки цілісної системи засобів її вимірювання. Засоби оцінювання повинні виявляти як змістовний, так і діяльнісний компоненти підготовленості фахівця, що передбачає необхідність виділення інструментарію оцінювання професійної компетентності: 1) тестування – один із провідних методів оцінювання професійної компетентності (об'єктивні тести, розраховані на прихований характер визначення параметрів особистості; тести мінімальної компетентності; тести-ситуації; тести досягнень; тести здібностей, проєктивні тести). Щоб оцінити компетентність фахівця, застосовують так звані тести компетентності (PISA), використання яких спрямовано на оцінку рівня підготовленості кожного випускника за тим чи іншим критерієм. Вони оцінюють не лише рівень знань, умінь та навичок, а й досягнення випускників, які забезпечують виконання людиною складних дій, пристосовуючись до мінливих реальних умов; 2) анкетування здійснюється з метою з'ясування характерологічних особливостей, мотивів професійної діяльності, рівнів розвитку пізнавальних інтересів, розвитку комунікативності (анкети, питальники); 3) портфоліо або «папка особистих досягнень» випускника містить результати професійної підготовки за певний час та матеріали для саморозвитку. У структуру портфоліо можуть входити матеріали про участь у виставках, конкурсах, результати практик, науково-дослідну роботу, технічну творчість студентів та ін. Портфоліо виступає як документальне свідчення того, що випускник може обґрунтовано претендувати на заміщення певної професійної посади й успішно конкурувати з іншими претендентами на ринку праці; 4) самодіагностика, яка передбачає раціональне використання особистого досвіду, забезпечення зворотного зв'язку в процесі самоаналізу та самооцінки своєї професійної діяльності; 5) виконання ситуаційних завдань, у яких студенту пропонують осмислити життєву або професійну ситуацію. При їх вирішенні він повинен використовувати поняття і методи з різних навчальних дисциплін, переносити технології із засвоєної галузі в нову сферу, будувати моделі й оцінювати їх адекватність. У цьому випадку імітується професійна ситуація; 6) організація наскрізної практики з виконанням індивідуальних завдань; 7) публічний захист курсових і дипломних робіт, на який варто запрошувати потенційних роботодавців, тому що реально оцінити спроможність професіонала можуть саме вони. Оцінювання сформованості професійної компетентності фахівців може здійснюватися на засадах досягнень кваліметрії – науки, що вивчає методологію та проблематику розробки комплексних кількісних оцінок якості будь-яких об'єктів, предметів, явищ, процесів (від лат. «квалі» – якість і грец. «метро» – вимірювати).

Педагогічна експертиза (метод експертних оцінок) як частина педагогічної кваліметрії сьогодні широко застосовується в педагогічних дослідженнях, оскільки становить найефективніший метод вимірювання якості педагогічних розробок. Вона заснована на отриманні інформації про об'єкт дослідження за допомогою знань, інтуїції та досвіду кваліфікованих фахівців – експертів у певній науковій галузі. На основі конкретних результатів і розуміння їхньої сутності експерти роблять висновки про можливості та конкретні перспективи розвитку цього випускника, можливі труднощі та умови їхнього подолання, необхідність застосування певних ресурсів.

Висновки. Таким чином, удосконалення системи вищої освіти шляхом упровадження компетентнісного підходу та правильне оцінювання результатів навчальної діяльності майбутнього педагога сприяє досягненню високої якості освіти та формуванню професійної компетентності сучасного фахівця. Перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження вбачаємо в дослідженні особливостей використання результатів оцінювання сформованості професійної компетентності для моніторингу рівня досягнення освітніх цілей та оволодіння

майбутнім фахівцем освітніми стандартами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011>.
2. Зимняя И. Ключевые компетентности – новая парадигма результатов образования / И. Зимняя // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5. – С.3-7.
3. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании [Электронный ресурс] / Зимняя И.А. – Режим доступа : <http://www.kira.org.ru/docs/ae/qualt/keycomp.doc>.
4. Пометун О. Компетентнісний підхід – найважливіший орієнтир розвитку сучасної освіти / О. Пометун // Рідна школа. – 2005. – № 1. – С. 65-69.
5. Професійна освіта : Словник : навч. посіб. / [уклад. С.У.Гончаренко та ін.; за ред. Н.Г.Ничкало]. – К. : Вища школа, 2000. – 380 с.
6. Хуторской А.В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты [Электронный ресурс] / Хуторской А.В. // Отделение философии образования и теоретической педагогики РАО. – Режим доступа : www.eidos.ru/journal/2002/0423.htm; <http://www.eidos.ru/news/compet.html>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Лиховид Олена Романівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

Надійшла до друку 17.12.2012 р.